

Мовленнєва і навчально-мовленнєва діяльність дітей

У сучасній лінгводидактиці використовують терміни мова, мовлення, мовленнєва та навчально-мовленнєва діяльність. Що ж означають ці поняття?

У лінгвістиці мова розглядається як «система фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка є знаряддям вираження думок, почуттів і служить найважливішим засобом спілкування людей».

Мова — це сукупність мовних знаків (морфеми, слова, словосполучення, речення), система категорій (граматичного роду, числа, відмінка та ін.), система граматичних форм і норм.

Мовний знак — це елемент дійсності, який опосередковує теоретичну діяльність і має суспільно-соціальну природу.

Змістовна сторона мовних знаків полягає в заміщенні реальних зв'язків та відношень предметів, їх відповідності реальній дійсності. Так, м'яч — це гумовий круглий предмет, дитяча іграшка.

Матеріальна сторона мовних знаків — це кількість звуків у слові, їх характеристика (голосні, приголосні, тверді, м'які), порядок у слові. Мовні знаки здатні узагальнювати, відбивати, зберігати досвід людей, нести певну інформацію.

У ході навчання дітей мови дитина повинна засвоїти і систему мовних знаків, їй притаманних. Засвоїти мовний знак — це означає запам'ятати його звучання, навчитися вимовляти відповідно до літературних норм, зіставляти з реальним предметом (розуміти його значення). Проте мовні знаки «оживають» лише тоді, коли вони використовуються людиною в мовленні.

Мовлення — це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами. Мовлення — процес індивідуальний, оскільки мовець самостійно будує різні типи синтаксичних конструкцій, добирає та варіює мовні знаки, комбінує їх по-різному в рамках одного речення. Отже, мовлення — це практичне користування мовою з наперед визначеною метою. Н. Д. Бабич так характеризує різницю між мовою і мовленням.

Мова — це: 1) універсальний засіб навчання і виховання людини;
2) енциклопедія людського досвіду;
3) першооснова нагромадження культурних цінностей, засіб вираження змісту культури, спосіб введення окремої людини в процес суспільного культурного розвитку;
4) один з компонентів духовної культури суспільства;
5) засіб координації усіх виробничих процесів;
6) функціонуюча система, нерозривно пов'язана з усіма галузями суспільного життя.

Мовлення — це: 1) спосіб існування і вияву мови, «мова в дії», мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, слухання, читання), мовчазна розмова з самим собою, обдумування майбутнього свого чи сприйнятого від інших повідомлення»; 2) вияв процесу формування думки; 3) вияв одиниць мови всіх рівнів і правил їх поєднання; 4) засіб конкретизації мовного спілкування.

У лінгводидактиці ствердився діяльний підхід до мовлення. Мовлення розглядається як мовленнєва діяльність, в якій у ході спілкування використовуються мовні засоби.

Діяльнісний підхід до мовлення сприяє підвищенню ефективності методики розвитку мови, дає змогу чіткіше спрямувати роботу на формування мовленнєвих умінь та навичок, виступає показником засвоєння мови.

Мовлення в той же час і саме є продуктом мовленнєвої діяльності, «в процесі якої використовуються одиниці мови, її категорії, форми і норми,— це послідовність мовних знаків, що організуються за законами мови і відповідно до потреб висловлюваної інформації».

Мовлення має певну форму і позамовний зміст, єдність форми і змісту утворюють текст, який містить у собі відповідну інформацію. У сучасній лінгвістиці текст розглядається як реальна одиниця спілкування. Текст має такі ознаки, як цілісність змісту, зв'язність викладу, структурна організація, завершеність. Текст може складатися з одного речення або з кількох пов'язаних між собою речень.

Два або більше речень, пов'язаних між собою за змістом, об'єднаних граматично та тематично, називаються надфразовою єдністю.

Крім тексту, одиницями мовлення є висловлювання, діалогічна єдність, синтагма, типове речення.

Найменшою одиницею спілкування є типове речення або зразок мовлення, типові синтаксичні схеми, за якими мовець розгортає своє висловлювання. Висловлювання не обов'язково дорівнює реченню.

Діалогічна єдність — це мінімум дві репліки.

Синтагма — складна одиниця мовлення, яка може бути як цілим реченням, так і його частиною, складається з декількох слів або з одного слова.

Мовлення поділяють на усне і писемне, зовнішнє і внутрішнє, рецептивне і продуктивне.

Усне мовлення має дві форми — діалогічну та монологічну (контекстне мовлення).

Діалогічне мовлення; — це розмова двох або більше осіб, складається з запитань, відповідей, штампів, окремих реплік і характеризується стислістю.

Монологічне мовлення складніше за граматичним оформленням, відрізняється розгорнутістю.

Для писемного мовлення використовують графічні знаки (букви). Діти дошкільного віку опановують лише усну форму українського мовлення.

Зовнішнє мовлення може бути як усним, так і писемним, воно передає думки співрозмовнику, забезпечує взаєморозуміння.

Внутрішнє мовлення — це мовлення подумки. Людина спочатку промовляє про себе те, що хоче сказати вголос. Внутрішнє мовлення щільно пов'язане з мисленням.

Мовленнєва діяльність виявляється у здібностях людини до мовлення. Вона має таку саму структуру, як і будь-яка інша людська діяльність. Мовленнєва діяльність характеризується цілеспрямованістю (наявністю мети, завдань, мотиву), структурністю (мовні дії та операції), планомірністю

(вироблення плану, реалізація його). В ході виконання накресленого плану відбувається зіставлення результату з накресленим планом, оцінка та контроль мовленнєвої діяльності.

Розрізняють чотири види мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання, письмо.

Слухання й читання ще називають рецептивним мовленням, а тих, хто слухає або читає,— реципієнтами.

Говоріння й писання належать до продуктивного мовлення. Мовців та тих, хто читає, називають продуцентами.

У дошкільному закладі діти опановують лише два види мовленнєвої діяльності — слухання та говоріння.

Активною стороною мовленнєвого акту є говоріння. Говоріння — це продуктивний вид мовленнєвої діяльності, активний процес здійснення спілкування, зовнішнє вираження способу формування та формулювання думки засобами мови. За своєю структурою говоріння складається, як і будь-яка інша діяльність, з трьох частин: мотиваційно-спонукальної (щоб виникло говоріння, потрібний стимул, спонукання, мотив, говоріння); аналітико - синтетичної (внутрішнє оформлення висловлення) та виконавчої (вимовні та інтонаційні засоби вираження думки).

Результатом говоріння є відповідна дія учасників спілкування. Результат говоріння реалізується в діяльності інших людей і водночас виступає сполучною ланкою спілкування.

Слухання — це смислове сприймання мови, що звучить; воно опосередковується діяльністю говоріння іншого учасника спілкування. Слухання є похідним у спілкуванні. Його мета — розкриття смислових зв'язків, осмислення сприйнятого на слух мовленнєвого повідомлення мовця. Смислове сприймання не планується слухаючим й не контролюється свідомістю. Слухання задається зовні іншим мовцем. Результатом слухання є розуміння або нерозуміння тексту.

Смислове сприймання (розуміння) мовлення залежить від характеру мовленнєвої діяльності мовця, від того, наскільки зрозуміло і чітко висловлюється мовець, від темпу, виразності мовлення, вміння виділяти головне, встановлювати контакт зі слухачами.

У той же час розуміння мовлення залежить й від підготовленості слухачів до слухання і сприймання висловлювань. Тому дітей потрібно вчити не тільки говорінню (активному мовленню), а й слуханню.

Дитина повинна опанувати мовленнєву діяльність, мовну комунікацію, яка здійснюється різними формами мовлення (діалогом, монологом) за допомогою слухання та говоріння.

Навчання дітей дошкільного віку української мови в дошкільному закладі являє собою одну з форм організації діяльності. Це специфічна діяльність, яка протікає на мовленнєвому рівні в ході організованих навчальних занять, в мовленнєвих ігрових ситуаціях, тобто в навчально-мовленнєвій діяльності.

Навчально-мовленнєва діяльність — це організований, цілеспрямований процес використання мови з метою передання та засвоєння суспільно-

історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій у сфері наукових понять, встановлення комунікацій та планування своїх дій.

Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку складається з різноманітних видів говоріння (запитання, відповіді, розповіді, описи, переказ тощо) та слухання (слухання мовлення товариша, вихователя, слухання казки, оповідання, розповіді).

У ході навчально-мовленнєвої діяльності у дітей формуються мовленнєві навички та вміння.

Мовленнєві навички — це автоматизовані дії з мовним матеріалом (лексичним, фонетичним, граматичним) як у процесі слухання, так і в процесі говоріння.

Мовленнєві вміння формуються на основі застосування педагогом мовних моделей, мовленнєвих зразків, інструкцій спочатку в супроводі наочності, зовнішніх опор, а потім у внутрішньому плані.

Ефективність формування мовленнєвих навичок та вмінь у дітей дошкільного віку залежить від питомої ваги емоційного фактору в навчальній діяльності, бездоганної правильності українського мовлення вихователя, адекватної методики навчання.